

culture ethnic minorities and on this basis intensification of ethnic identification, to ensure harmonization of interethnic relations. The literature that includes the problem of the cultural heritage of the Ukrainian people only partially considers the problem of foreign and domestic factors recovery and development culture ethnic minorities.

The features of the return of cultural property, cultural exchange, cross-border cooperation. Investigated problems analyzed from the perspective of promoting the study of political understanding and establishing productive contacts in the spheres of ethnic groups.

Keywords: ethnic minorities, the state and cultural ties, rebirth, contract, foreign policy, culture neighborliness.

Пекарчук В. М., кандидат исторических наук, доцент, заместитель начальника кафедры теории и истории государства и права, Луганский государственный университет внутренних дел им. Э. А. Дидоренко (Украина, Луганск), vladimirprk@rambler.ru

Эволюция основных направлений межкультурного двухстороннего сотрудничества как фактор возрождения и развития культуры этнических меньшинств: тенденции 1990–2000-х годов

На основе архивных, статистических материалов, аналитических работ предшественников рассмотрена роль межгосударственных культурных связей в возрождении и развитии культуры этнических меньшинств и на этой основе активизации этнической идентификации, обеспечения гармонизации межэтнических отношений. Научная литература которая включает проблему культурного наследия украинского народа отчасти рассматривает проблему внешнеполитических и внутриполитических факторов возрождения и развития культуры этнических меньшинств.

Раскрыты особенности дела возвращения культурных ценностей, культурных обменов, развития трансграничного сотрудничества. Исследуемые проблемы анализировались с точки зрения их содействия исследованию политического согласия и налаживания плодотворных контактов в сферах жизнедеятельности этносов.

Ключевые слова: этнические меньшинства, государство, культурные связи, возрождение, договор, внешняя политика, культура, добрососедство.

* * *

УДК 94(477):336.711/.713“1998/1999”

Резнік І. С.

магістр історії, аспірант, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), lexh2009@ukr.net

Роль банківської системи України в подоланні соціально-економічної кризи 1998–1999 рр.

Метою статті є вивчення процесу подолання соціально-економічної кризи 1998–1999 рр. в Україні. Досліджуються наступні аспекти проблеми: причини виникнення кризи, її наслідки для української економіки та її вплив на рівень життя населення, роль уряду та банківської системи України у врегулюванні цієї кризи. При написанні статті використовувались наступні методи наукового пізнання: аналіз, синтез, порівняння, системно-структурного аналізу, дедукції, індукції.

Автор дійшов висновку, що соціально-економічна криза 1998–1999 рр. рівною мірою була викликана як наявністю системних проблем в українській економіці, так і невдалою фінансовою політикою української влади, і відбувалась на тлі погіршення світової фінансової кон'юнктури. Вона зчинила руйнівний вплив на економіку України, спричинила зменшення темпів росту ВВП і значне зниження життєвого рівня населення. Автор вважає, що Національний банк України відіграв вирішальну роль у стабілізації ситуації в країні та створенні умов для подальшого економічного зростання. Дослідження надає цінну інформацію, що допоможе розробити засади майбутньої державної політики і уникнути повторення подібних криз.

Ключові слова: історія України, банківська система, Національний банк України, комерційні банки, криза.

На сучасному етапі розбудови незалежної і суверенної України важливим є переосмислення багатьох проблем нашої історії. Глибокий аналіз становища банківської системи в кінці 1990-х років сприяє пошуку шляхів виходу із складної економічної ситуації, що склалась в Україні після розпаду СРСР і триває до сьогодні. Врахування власного історичного досвіду у взаємовідносинах держави, населення і банківського сектору економіки допоможе уникнути

численних помилок при виробленні та реалізації законів в соціально-економічній сфері.

На нашу думку, зазначена проблема в історичній науці є недостатньо розробленою. Основні дослідники економічної історії України кінця ХХ ст. (І.О. Лютий, Т.П. Вахненко, О.Д. Заруба, І.І. Д'яконова) в своїх працях проаналізували окремі питання теорії і практики функціонування української банківської системи. Але на сьогодні відсутнє комплексне історичне дослідження ролі вітчизняних банків в подоланні кризи 1998–1999 рр. Відповідно, метою даної статті є вирішення цієї проблеми.

Соціально-економічна криза 1998–1999 рр. є своєрідним водорозділом, який позначає межу між періодом становлення банківської системи України та початком етапу її стабілізації і подальшого підйому [1, с. 137]. Період після початку кризи, пов'язаної з фактичним дефолтом у країні, є одним з найтяжчих етапів в історії незалежної України.

Згідно з оцінками експертів, розвиток банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи тривав протягом 1998–2000 рр. Її виникнення було обумовлене низкою факторів, значна частина з яких була пов'язана з недолугою державною фінансово-економічною політикою та прагненням НБУ утримувати стабільний курс національної валюти.

Передвісники майбутньої руйнівної кризи з'явилися ще в 1997 р. Влада продовжувала реалізацію оголошеного в 1996 р. курсу на фінансову стабільність. Протягом року курс долара до гривні був стабільним – 1,9. У травні 1997 р. в Україні був оголошений валютний коридор (до кінця року) для курсу гривні відносно долара з верхньою межею 1,9 (грн./дол.). Курс гривні не викликав занепокоєння населення, адже долар практично не коливався. Народ звик до зовнішнього добробуту і не знав про ті несприятливі процеси, що відбувались всередині української економіки і готувались до виходу на поверхню. Поступово знижувались ціни на вітчизняні товари, імпорту став переважувати над експортом – дешевше було купити і привезти, наприклад, товари із Німеччини, ніж придбати свої, українські. Державний бюджет наповнювався дуже погано. Щоб залатати бюджетні дірки, уряд став продавати облігації державної позики. З власниками цінних паперів розраховувались шляхом продажу їм нових облігацій, а загальний борг держави все зростав і зростав. Утримуючи долар, знищуючи власне виробництво і заграючи з облігаціями, уряд на чолі з Валерієм Пустовойтенко повільно, але вірно послаблював вітчизняну економіку. Нетривка основа стабільності почала руйнуватися восени 1997 р. на фоні падіння цін на основний експортний продукт – сталь, краху азійських фінансових ринків, фінансових проблем в Росії, що були першою ластівкою невідворотного дефолту. До останнього Україна була абсолютно неготова.

Ще однією передумовою соціально-економічної кризи 1998–1999 рр. була невдала, абсолютно необґрунтована боргова політика української влади, що зумовлювалась значним дефіцитом державного бюджету, рівень якого у 1992 р. становив 13,8%, а в 1994 р. – 9% ВВП. Окрім цього, до 1996 р. він переважно фінансувався через здійснювану НБУ емісію

нових коштів, що стало одним із головних факторів гіперінфляції. З метою стабілізації національної грошової одиниці, вже в 1996 році було здійснено перехід до боргового фінансування бюджетного дефіциту за рахунок як зовнішніх, так і внутрішніх державних позик. У 1997 р. державні позики становили 4,95 млрд. грн., що в три рази більше за зовнішні (1,5 млрд. грн.) [2, с. 16]. Українська влада позичала гроші у всіх, хто погоджувався їх надати, і не розраховувала свої фінансові можливості, тому досить швидко опинилася на межі дефолту.

У 1998 р. банківський сектор України працював у стані підвищеної напруги. Це було пов'язано з фінансовою кризою, яка почалася ще на початку року, коли загострення внутрішніх проблем Мінфіну співпало в часі зі світовими фінансовими катаклізмами. Своєрідним каталізатором кризи виступало зникнення з вітчизняного фінансового ринку іноземних інвесторів. Нерезиденти почали масово виходити з українських фінансових ринків взагалі та ринку ОВДП зокрема восени 1997 р. Вони були надзвичайно стурбовані нестійкістю нових фінансових ринків країн, що розвиваються, і трансформаційних країн. Це створило тиск на валютний ринок. НБУ, намагаючись втримати цих самих інвесторів, почав піднімати відсоткові ставки [3, с. 67]. А це ще більше ускладнило ситуацію. Активний вплив іноземної валюти з економіки України, що розпочався у вересні 1997 р. і був викликаний розчаруванням зарубіжних інвесторів в українському ринку державних облігацій (ОВДП), в умовах відсутності альтернативних фінансових джерел спровокував НБУ на частковий продаж своїх валютних ресурсів. Наслідком цих заходів стало посилення девальваційного тиску на гривню.

Дуже вплинула на погіршення соціально-економічної ситуації в Україні фінансова криза в Росії, що вибухнула влітку 1998 р. Вона була своєрідною міною уповільненої дії. Росія мала структурні проблеми економіки, характерні для усіх колишніх республік СРСР: надмірна державна участь в економіці, слабкість фондового ринку, недостатня розвиненість фінансових інститутів, незбалансована бюджетна політика уряду, ризикована політика держаних запозичень, політика штучної підтримки національної валюти [4]. Дію цих традиційних несприятливих факторів доповнила нестабільність на світових фінансових ринках після азійської фінансової кризи 1997 р., зниження цін на нафту (основний експортний товар Росії), а також політична нестабільність (страйки робітників і загроза розпуску парламенту). Північний сусід вибудував гігантську піраміду короткострокових державних позик, накопичив величезний борг. Стало зрозуміло, що російський уряд не може розплатитись, а нові облігації вже нікому не потрібні. 17 серпня 1998 р. влада була змушена визнати власну недієздатність і оголосити дефолт. Курс рубля знизився у 4 рази, російська банківська система опинилася на межі розвалу.

Уряд України не оголошував дефолту, але населення все зрозуміло саме, коли прийшло до обмінників і побачило подорожчання долара в два рази, причому, його було практично неможливо купити. Таким чином, імпортні товари подорожчали майже в два рази. По суті, причини кризи в Україні були тими ж, що і в Росії.

Наша держава мала аналогічний набір системних економічних і політичних проблем, що доповнювався низкою специфічних місцевих негативних факторів. Загальновідомо, що економіка України мала тісні взаємозв'язки з загальносоюзним господарським комплексом, а великий відсоток її продукції був орієнтований на продовження виробничого циклу в інших республіках. Особливо тісно переплетені були економіки України і Росії. Відповідно, розрив традиційних економічних зв'язків завдав болючого удару вітчизняним товаровиробникам. До того ж технологічна і науково-технічна відсталість та низька конкурентоспроможність стояли на заваді їх швидкій інтеграції у міжнародний поділ праці. Хибною виявилася і надмірна надія на економічну допомогу Європи. Досить швидко виявилось, що основна частина вітчизняних товарів є неконкурентоспроможною і не користується значним попитом на європейських ринках. Тому обраний курс на відмову від ринку СНД, який швидко захоплювався іншими державами, був недоцільним і передчасним. Також велике значення мало те, що українська промисловість характеризується її високою енерго- і матеріалоємністю, яка перевищує середньоевропейський рівень в 1,5–2 рази. А отже, за відсутності в Україні достатніх нафтових і газових родовищ, вона перебувала в повній залежності від держав-постачальників енергоресурсів і була надзвичайно чутливою до коливання світових цін на основні експортні товари. Ситуація особливо ускладнилась після того, як Україна стала платити за нафту і газ все більшу і більшу ціну, що неухильно наближалась до ринкової, а ринкові ціни на металургійну продукцію стала знижуватись. Радикальних реформ потребував і сільськогосподарський сектор. Починаючи з розпаду СРСР він демонстрував тенденцію до постійного скорочення обсягу виробленої продукції, що у 2000 р. склав 70% від рівня 1991 р. Внаслідок своєї низької ефективності аграрний сектор економіки став одним з основних чинників розкручування інфляції, постійно поглиблювалася диспропорція між цінами на сільськогосподарську і промислову продукцію. Для компенсації всіх цих негативних чинників українська влада, як і російська, покладала надмірні надії на випуск облігацій.

Але, на нашу думку, не можна стверджувати, що українська економічна криза була спричинена в основному спорідненістю двох економік, великим торговельним оборотом і традиційними зв'язками двох колишніх республік СРСР. Набагато більший вплив мала тенденція, згідно з якою впродовж 1990–х років українська влада в процесі реформування економіки повторювала ті ж самі кроки, що й російська, тільки з річною затримкою. Ці кроки були недостатньо ефективними і приносили більше шкоди, аніж користі. В основі виникнення кризи лежала відсутність справжніх системних змін – брак найважливіших реформ на рівні підприємств, збереження зайвих неефективних держаних витрат, і, як результат, незбалансованість бюджету. Успадкувавши від СРСР такі риси як монополізм, екстенсивний шлях розвитку, диспропорційність, вітчизняна економіка потребувала негайних радикальних реформ. Зрозуміло, що для подолання цих проблем був потрібен тривалий час, але

тодішня влада навіть не починала боротися з справжніми причинами кризи, а лише намагалися за будь-яку ціну усунути їх наслідки. На заваді здійсненню дієвих реформ стояв і ряд суб'єктивних факторів. Передусім, варто відзначити, що більша частина населення, і в першу чергу керівництво держави, не були психологічно готовими до здійснення докорінних економічних перетворень. Для розробки пакетів необхідних реформ бракувало міцного наукового фундаменту, оскільки українські політики й економісти були погано обізнані з законами ринкової економіки. Досить слабкою залишалася і правова база ринкових перетворень: багато законів суперечили один одному, були нечіткими та відірваними від реальності. Нерідко народні обранці керувалися в законотворчій діяльності не економічною доцільністю, а власними амбіціями а не загальнодержавними інтересами. Дестабілізуючим фактором виступало і постійне політичне протистояння між різноманітними групами, їхня неготовність йти до певних компромісів. У результаті частим явищем стало пряме бюджетне фінансування підприємств, а згодом – і приховані субсидії у формі спеціальних кредитів і податкових пільг, що супроводжувалися мовчазною згодою уряду на неплатежі до бюджету та сплату податків через взаємозалік. Ці чинники дуже знизили ефективність роботи колишніх радянських промислових об'єктів. Млява і слабо мотивована державою приватна ділова активність, на фоні низьких темпів приватизації, була не в змозі подолати наслідки згубної державної економічної політики. Нереформована економіка продовжувала вносити дисбаланс до бюджету [4]. І хоча НБУ намагався виконувати свої основні зобов'язання з підтримання стабільності національної грошової одиниці і вживав суворі антиінфляційні заходи, влада практично не здійснювала скорочення бюджетних витрат для підтримки цих кроків, а боротьба з інфляцією велася через затримку соціальних виплат. Відтак, недосконала податкова політика і традиційні затримки ухвалення державного бюджету бумерангом библи по виробництву. В результаті, у 1998 р. аж 50% вітчизняних підприємств були збитковими, тоді як ще 1996 р. таких було 12%. Українська економіка стрімко криміналізувалася і переходила в тінь – “тіньовий сектор” вже складав близько 60%. Одночасно зростав зовнішній борг держави, який сягнув 12 млрд. доларів. Так само загострення кризи, що перекинулось з Азії до Східної Європи і Латинської Америки, спричинило відплив капіталу з України. Падали світові ціни на сталь, жорстка політика Нацбанку з обмеження грошової маси посадила економіку на голодний пайок, спровокувавши проблему неплатежів (у тому числі і податків до бюджету). Якщо в першій половині 1998 р. влада ще могла якось підтримувати платіжний баланс за рахунок реалізації нових внутрішніх і зовнішніх облігацій, то в другій половині року фінансування за рахунок цих джерел стало неможливим. Зрештою, нічим стало платити по облігаціях держзайму, а українські інвестори, злякавшись кризи в Азії, а потім і в Росії, почали ці облігації в масовому порядку скидати [5, с. 59]. У серпні 1998 р. українська влада вже не могла підтримувати далі цю своєрідну фінансову піраміду, основану на продажі нічим не забезпечених

облігацій, і була змушена вдатись до екстрених заходів, спрямованих на порятунок вітчизняної економіки.

Україні вдалося уникнути дефолту, але за це вона заплатила велику ціну. Не була допущена обвальна девальвація гривні [6, с. 151]. Не було й тотального банкрутства банків. Але криза була надзвичайно тяжкою. Дотепер серед фахівців точаться дискусії щодо того, чи були правильними реалізовані тоді заходи української влади і НБУ задля її подолання. Одні вважають, що вони ще більше погіршили ситуацію, інші – що іншого виходу не було і треба було будь-якою ціною рятувати країну від дефолту. На нашу думку, уряд і Нацбанк відреагували хоч і швидко, але не зовсім адекватно. НБУ на чолі з Віктором Ющенко вирішив долати кризу шляхом ще більшого закручування “грошових гайок”. У країні була максимально обмежена грошова маса. Наприкінці 1998 р. гроші в країні скінчилися, економіка занурилася в небачену кризу неплатежів. Підприємства нічим було платити податки, у держави не було грошей на виплату пенсій, стипендій і зарплат. Нацбанк змусив банки добровільно–примусово відмовитися на якийсь час від отримання виплат по облігаціях держзайму, а з іноземцями були проведені тривалі переговори, у результаті яких з ними вдалося домовитися про відстрочку платежів на майбутнє. Дефолт не був оголошений тільки тому, що Нацбанк зрештою вмовив банки обміняти наявні у них держоблігації на нові, що відстрочило виплату відсотків. У результаті банкрутства фінустанов не було, але вони були дуже обмежені в коштах за рахунок жорсткої монетарної політики НБУ. Також тоді допомогли порятувати Україну від банкрутства кредити міжнародних організацій та відносно вдала конверсія державних цінних паперів.

Фактично, 1998 р. – це дежавю початку 90-х. Гривня опинилася на межі краху, а народ знову поставлений на межу виживання. Курс долара став швидко зростати, зарплати катастрофічно падали. Знову люди з жахом думали про завтрашній день. Здавалось, що країна повернулася в початок 90-х. Від цієї думки ставало страшно навіть літнім людям, які пам'ятали Сталіна. Наслідки кризи фактично знизили середній клас, який тільки нещодавно народився. Втім, прості люди, що не мали великих статків, від цього квазі-дефолту втратили небагато, адже більшість українців тоді не мала ні великих заощаджень, ні автомобілів, ні будинків. Також в Україну стали повертатися напівзабуті бартер, взаємозалік і вексель. Усіх, хто пережив ці важкі часи, об'єднують спогади про тотальну відсутність грошей. Їх не було ні в кого – ні у простих громадян, ні навіть у артистів і підприємців. Оскільки людям треба було за щось жити, всі повернулися до товарних відносин, які існували за часів купонів. Часто за різноманітні послуги розплачувалися м'ясом або іншими продуктами. З огляду на те, що курс гривні було нічим утримувати, уряд вирішив її девальвувати – до кінця 1998 р. курс гривні встановився на позначці 5,03 грн./дол., тобто національна валюта знецінилася більше, ніж у 2 рази. Паралельно з ростом курсу долара дорожчали й імпортні товари, частина з них взагалі зникла с полиць магазинів. Продавці закладали ціну з запасом – на випадок подальшого падіння гривні. Як і на початку

90-х, ціни в магазинах змінювалися по декілька разів на тиждень. Дуже швидко імпортні товари подорожчали в 2–3 рази, попит на них був на мінімальному рівні. Зарплати не тільки не піднімали, але й затримували на декілька місяців. Багато людей полишали роботу на підприємствах і йшли на ринок торгувати, адже там була жива виручка. У геометричній прогресії виникали стихійні ринки і базари. Падали ціни не лише на землю, а й на нерухомість: якщо до серпня 1998 р. 1-кімнатна квартира в Києві коштувала 10–15 тис. доларів, то в кінці року ціна впала до 7–8 тис. дол. Потужний удар отримала і українська банківська система. Довіра населення і підприємств до банків стрімко впала. Майже не було бажаючих розмістити в банку депозит. Навпаки, населення масово кинулось знімати гривневі вклади і намагалось скупати дефіцитні долари.

Незважаючи на те, що велика кількість українських банків, які були основними кредиторами держави на внутрішньому ринку, потрапили у тяжке становище, а окремі з них навіть збанкрутували, все ж було помітно, що банківський сектор і держава винесли для себе уроки з попередньої кризи (початку 1990-х років). Тепер влада почала здійснювати досить зважену бюджетну політику. Зокрема, дефіцит державного бюджету у 1998 р. не перевищував допустимі межі (2–3% ВВП). Також у структурі активів комерційних банків значно зменшилася частка вкладень у державні цінні папери. Відтепер головним кредитором українського уряду став Ощадбанк. Саме активне кредитування економіки в кінці 90-х років стало одним із чинників економічного зростання [2, с. 17]. На жаль, вітчизняні політики і фінансисти засвоїли далеко не всі уроки минулої кризи. Наприклад, у сфері державних фінансів і далі велася необґрунтована і погано продумана політика, яку потребувала негайного перегляду [7]. Також не відбулося повернення громадянам їх знецінених вкладів до установ Ощадбанку. З огляду на вищесказане, не викликає здивування той факт, що перманентна політична нестабільність в Україні, яка посилювалася частими змінами уряду, призвела до розкручування інфляційної спіралі і в кінці кінців – до подальшого падіння курсу національної грошової одиниці. Якщо в 2008 р. офіційний курс гривні становив 5,26, то в січні 2009 р. він досяг позначки 7,70 грн./дол. [8, с. 5].

Зберігалися і традиційні недоліки вітчизняної банківської системи, що тепер стали на заваді її активному включенню в процес подолання кризи. Вона була ще не до кінця сформованою і мала істотні перекоси у своєму розвитку і функціонуванні. Одні сторони діяльності банків (наприклад, лихварство і грошова спекуляція) були надмірно розвинутими. Інші – недорозвинутими, зокрема операції з векселями і обслуговування виробництва [9, с. 8]. Значна кількість із 214 зареєстрованих в Україні комерційних банків (станом на початок 1999 р.) віддавала більшу перевагу обслуговуванню різноманітних корупційних схем та наживанню на різких коливаннях курсів валют, аніж кредитуванню економіки. Відповідно, урядовий пакет стабілізаційних заходів не підтримувався великою частиною банківського сектора. Звичайно, вагомим виправданням для керівництва вітчизняних

комерційних банків слугувало те, що вони чи не найбільше постраждали від цієї кризи. Хоч серед них майже не було збанкрутих установ, але аж 54 банки в кінці 1998 р. були віднесені до категорії проблемних, причому протягом цього року не було зареєстровано жодного нового банку.

1999 р. українці зустрічали з оптимізмом. Пік кризи і гіперінфляція були позаду, країна поступово відновлювалася після цілої серії потрясінь. Звичайно, квазі-дефолт 1998 р. сповільнив зростання економіки і виробництва, відповідно – вдарив по зарплатах і в 1999 р. До стабільності ще було далеко, але в населення з'явилася надія на краще. В Україні продовжувалася криза неплатежів, фірми не платили податки, держава – зарплати і пенсії. Уряд і НБУ продовжували жорстку монетарну політику і титанічними зусиллями утримали гривню від краху. Зворотня сторона медалі – нестача грошей в бюджеті і на рахунках підприємств. Фінансисти тримали курс гривні, чим продовжували послаблювати вітчизняну економіку. Нарешті, здоровий глузд переміг: курс долара відпустили, в результаті чого ожила промисловість. Водночас піднялись світові ціни на сталь. Флагман української економіки – металургія – знову стала активно наповнювати держбюджет.

Також величезне значення для відродження української економіки мало запровадження системи “єдиного податку”, творцем якої була Олександра Кужель, тоді голова Державного комітету України з питань розвитку підприємництва. У кризові роки значно підвищився ризик різкого зростання рівня безробіття, що неминуче потягло б за собою зубожіння мас і соціальні вибухи. Виходом з цього складного становища міг стати швидкий розвиток дрібного бізнесу: в умовах відсутності робочих місць кмітливим людям треба дати можливість самим себе працевлаштувати і стати роботодавцями для інших. Одним із стимулів до розвитку дрібного підприємництва якраз і стало введення наприкінці 1998 р. року Указом президента Леоніда Кучми спрощеної системи оподаткування. За тих умов це було досить революційним рішенням, внаслідок якого існуючий складний і громіздкий набір податків замінювався одним податком. Зміни були дуже вигідні приватним підприємцям, що мали річний оборот до 500 тис. грн. і тепер платили державі всього 20–200 грн. на місяць. При цьому вони отримали можливість практично безконтрольно користуватися готівкою, і звітували шляхом регулярної подачі декларації.

Наслідки кризи 1998–1999 рр. були дуже помітними (спостерігався високий рівень відсоткових ставок, поступова девальвація гривні, зменшення купівельної спроможності населення). Вона завдала великої шкоди економіці України та банківському сектору. Це виявлялось в погіршенні ситуації на зовнішніх ринках запозичень, банкрутстві великих інвестиційних компаній та банків, великій мінливості на валютних ринках, зниженні темпів зростання ВВП, доларизації вітчизняної економіки, погіршенні платіжного балансу, скороченні надходжень та видатків бюджету, зростанні темпів інфляції, скороченні золотовалютних резервів, зниженні ліквідності активів банківської системи, зниженні обсягів кредитування економіки банками і фондами, падінні ринкової вартості українських

компаній і банків, значному скороченні депозитної бази. В цих важких умовах НБУ намагався всіма засобами стабілізувати ситуацію в країні. Введення нових стандартів бухгалтерського обліку та посилення контролю з боку центрального банку вплинуло на роботу комерційних банків. Зростання відсоткових ставок, зміна курсової політики НБУ, послаблення цікавості іноземних інвесторів до українського фінансового ринку – ось найважливіші для банків фактори, що зазнали змін протягом фінансової кризи. Її наслідки для банківської системи України порівнюються провідними економістами з повномасштабною реформою грошової і кредитної системи. За оцінками експертів, фінансова криза привела до девальвації гривні на 38–50%. Знецінення капіталу комерційних банків становило 1 млрд. доларів США, внаслідок чого капітал 50 банків зменшився нижче встановленого мінімуму, прибутковість активів скоротилася в 2 рази, відтік внесків населення становив більше 400 млн. грн. За іншими оцінками втрати капіталу становили близько 964 млн. дол., або 46,1% [10, с. 51].

Хоча варто зазначити, що окрім всіх негативних наслідків ця криза мала і декілька позитивних моментів. По–перше, усі банки зрозуміли, що на відміну від зарубіжної практики, де державні цінні папери поступають ліквідністю тільки готівці, в Україні вони досить ризиковані і тому зосереджувати вкладення на цих активах досить небезпечно. По–друге, коли восени 1998 р. під впливом російського дефолту гривня знецінилася на 50% і в 1999 р. продовжилось зниження її курсу, це спричинило істотне розширення експортних можливостей вітчизняної промисловості. Зокрема, частка експорту товарів і послуг у структурі ВВП зросла з 26% у 1993 р. до 42% у 1999 р. [11, с. 584]. По–третє, подорожчання імпортової продукції стимулювало внутрішній попит: українці звернули увагу на продукцію вітчизняного виробництва. Вперше з 1991 р. українські виробники повернули собі лідерство на внутрішньому ринку в цілому ряді секторів.

Також стало зрозуміло, що задля профілактики і подолання фінансових криз необхідно створити стабільну і сильну вітчизняну банківську систему, адже ключовою умовою для макрофінансової стабілізації є досягнення стійкого фінансового стану комерційних і державних банків, а також постійний нагляд Нацбанку за всіма соціально–економічними процесами в державі з метою завчасного попередження нових вибухів.

Після фінансової кризи 1998–1999 рр. банківська система України відновлювалась досить динамічно. Цьому сприяла тривала макроекономічна стабільність та прискорені темпи економічного зростання. Якщо на кінець 1998 р. частка чистих активів банківської системи (скоригованих на резерви за активними операціями) становила 19,5% ВВП, то вже на кінець 2003 р. вона зросла майже вдвічі і сягнула 38,1 ВВП [12, с. 11]. Швидкими темпами відновлювалась і українська економіка, що спричинило зростання реальних доходів населення і стабілізацію атмосфери в суспільстві. Більш того, багато дослідників вважають, що періодичні фінансово–економічні кризи є закономірним побічним ефектом ринкової економіки, яку почали будувати в незалежній Україні, і в них нема нічого поганого.

Навпаки, кожна криза, хоч і має багатогранні негативні наслідки (зниження об'єму ВВП, погіршення фінансових результатів підприємств, падіння реальних доходів населення, охолодження інвестиційної активності тощо), але сприяє позбавленню економічного і політичного життя, є необхідною і обов'язковою передумовою наступного економічного піднесення [13]. Зокрема, криза 1998 року дала імпульс для десятилітньої фази зростання вітчизняної економіки. Хоч вона і не сприяла покращенню галузевої структури деформованого українського господарського комплексу (в 2000 р. близько 60% обсягів промислового виробництва припадало на сировинні та низько технологічні галузі), але спричинила помітні соціально–економічні зміни, найважливішими з яких були зростання сфери послуг у структурі ВВП та підвищення ролі банківської системи у виробництві та житті суспільства.

Таким чином, можна стверджувати, що жорстка антикризова програма уряду і НБУ врешті–решт дала позитивні результати, але досягались вони ціною страждань підприємців і населення. Виважена фінансова політика дала владі змогу девальвувати обмінний курс у межах коридору, скасувати адміністративні заходи щодо валютного контролю, запровадити на початку 1999 р. плаваючий обмінний курс, накопичуючи зовнішні резерви великими темпами, та досягти певного прогресу в здійсненні структурних реформ. Також була розроблена система заходів, спрямованих на захист прав вкладників комерційних банків і надання гарантій повернення вкладів [14, ст. 1]. Все це сприяло стабілізації фінансової ситуації й створення підґрунтя для економічного зростання.

Отже, завдяки злагодженим зусиллям НБУ, українського уряду, керівництва комерційних банків та населення, яке майже два роки терпіло фінансові й продовольчі негаразди й виживало, як могло, Україна все–таки пододала тяжку соціально–економічну кризу кінця 1990–х років, яка боляче вдарила по доходах громадян і вплинула на зниження рівня життя в країні. Але, на щастя, влада зробила з цієї кризи всі необхідні висновки і в подальшому не допускала розвитку аналогічних ситуацій в українській економіці.

Список використаних джерел

1. Лютий І.О. Грошово–кредитна політика в умовах перехідної економіки / І.О. Лютий. – К. : Атика, 2000. – 240 с.
2. Вахненко Т.П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізми, дії, заходи подолання / Т.П. Вахненко // *Фінанси України*. – 2008. – № 10. – С. 3–21.
3. Заруба О.Д. Нестабільність банківської сфери зберігається / О.Д. Заруба // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. – Суми : Ініціатива, 1999. – 268 с.
4. Багдай В., Блінов А. Чи може повторитися економічна криза 1998 року? / В. Багдай, А. Блінов // *Вісник центру. Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень*. – 2003. – № 199.
5. Костюченко О.А. Банківське право України / О.А. Костюченко. – К. : А.С.К., 2006. – 624 с.
6. Адамик Б.П. Національний банк і грошово–кредитна політика / Б.П. Адамик. – Тернопіль : Карт–бланш, 2002. – 278 с.
7. Павлюк Т.І. Особливості фінансово–економічних криз в Україні та їх наслідки / Т.І. Павлюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/5/pavlyuk.php>.
8. Економіка України за лютий 2009 року // *Урядовий кур'єр*. – 2009. – № 57.
9. Швайка М.А. Шляхи докорінної перебудови і

реформування банківської системи України / М.А. Швайка. – К. : Вид. Київського міжнародного університету, 2004. – 52 с.

10. Д'яконова І.І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України / І.І. Д'яконова. – Суми : Університетська книга, 2007. – 400 с.

11. Новітня історія України / за ред. А.Г. Слюсаренка. – К. : Вища школа, 2000. – 663 с.

12. Розвиток економіки та банківської системи України. Інформаційно-аналітичні матеріали. – К. : НБУ, 2004. – 64 с.

13. Молдован О. Економічний цикл по-українськи: криза як причина піднесення / О. Молдован // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/03/19/186221/>.

14. Указ Президента України “Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків України” від 10.09.1998 р. // Збірник указів Президента України. – К. : Управління документального забезпечення та інформатизації, 2002. – Вип. 3.

References

1. Ljutij I.O. Groshovo-kredytna polityka v umovah perehidnoi ekonomiky / I.O. Ljutij. – K. : Atyka, 2000. – 240 s.

2. Vahnenko T.P. Finansova kryza v Ukraini: faktory, mehanizmy, dii, zahody podolannya / T.P. Vahnenko // Finansy Ukrainy. – 2008. – № 10. – S. 3–21.

3. Zaruba O.D. Nestabilnist bankivskoi sfery zberigajet'sja / O.D. Zaruba / Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. – Sumy : Inicyatyva, 1999. – 268 s.

4. Bagdaj V., Blinov A. Chy mozhe povtorytysja ekonomichna kryza 1998 roku? / V. Bagdaj, A. Blinov // Visnyk centru. Informacijnyj bjuleten Mizhnarodnogo centru perspektivnyh doslidzen'. – 2003. – № 199.

5. Kostjuchenko O.A. Bankivske pravo Ukrainy / O.A. Kostjuchenko. – K. : A.S.K., 2006. – 624 s.

6. Adamyk B.P. Nacionalnyj bank i groshovo-kredytna polityka / B.P. Adamyk. – Ternopil : Kart-blansh, 2002. – 278 s.

7. Pavljuk T.I. Osoblyvosti finansovo-ekonomichnyh kryz v Ukraini ta i h naslidky / T.I. Pavljuk [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://nauka.zinet.info/5/pavlyuk.php>.

8. Ekonomika Ukrainy za ljutyj 2009 roku // Urjadovyj kur'jer. – 2009. – № 57.

9. Shvajka M.A. Shljahy dokorinnoi perebudovy i reformuvannja bankivskoi systemy Ukrainy / M.A. Shvajka. – K. : Vyd. Kyi'vs'kogo mizhnarodnogo universytetu, 2004. – 52 s.

10. D'jakonova I.I. Teoretyko-metodologichni osnovy funkcionuvannja bankivskoi systemy Ukrainy / I.I. D'jakonova. – Sumy : Universytets'ka knyga, 2007. – 400 s.

11. Novitnja istorija Ukrainy / Za red. A.G. Sljusarenka. – K. : Vyshha shkola, 2000. – 663 s.

12. Rozvytok ekonomiky ta bankivskoi systemy Ukrainy. Informacijno-analitychni materialy. – K. : NBU, 2004. – 64 s.

13. Moldovan O. Ekonomichnyj cykl po-ukrain'sky: kryza jak prychna pidnesennja / O. Moldovan // Ekonomichna pravda [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/03/19/186221/>.

14. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro zahody shhodo zahystu prav fizychnykh osib-vkladnykiv komercijnykh bankiv Ukrainy” vid 10.09.1998 r. // Zbirnyk ukaziv Prezydenta Ukrainy. – K. : Upravlinnja dokumental'nogo zabezpechennja ta informatyzacii, 2002. – Vyp. 3.

Reznik I. S., postgraduate student, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kiev), lexx2009@ukr.net

The role of the banking system of Ukraine in overcoming of socio-economic crisis of 1998–1999

The aim of this article is a study of the process of overcoming of socio-economic crisis of 1998–1999 in Ukraine. The aspects explored are the reasons of emergence of crisis, its consequence for national economy, its influence on a population standard of living, role of the government and banking system of Ukraine in settlement of this crisis. When writing the article the author used the following scientific methods: analysis, synthesis, comparison, system-structural analysis, deduction, induction.

The author concluded that the crisis of 1998–1999 was caused equally as the presence of systemic problems in the Ukrainian economy and failed financial policies of the Ukrainian authorities, and took place against the backdrop of worsening global financial conjuncture. It had a devastating impact on Ukrainian economy, caused the reduction of GDP growth and a significant decline in living standards. The author finds that the National Bank of Ukraine played a crucial role in stabilizing the situation in the country and providing the conditions for further economic growth. This research provides valuable information to aid to develop the principles of future public policy and avoid the recurrence of similar crises.

Keywords: history of Ukraine, the banking system, the National Bank of Ukraine, commercial banks, crisis.

Reznik I. S., magistr istorii, aspirant, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), lexx2009@ukr.net

Роль банковской системы Украины в преодолении социально-экономического кризиса 1998–1999 гг.

Целью этой статьи является изучение процесса преодоления социально-экономического кризиса 1998–1999 гг. в Украине. Исследованы следующие аспекты проблемы: причины возникновения кризиса, его последствия для украинской экономики и его влияние на уровень жизни населения, роль правительства и банковской системы Украины в урегулировании этого кризиса. В процессе написания статьи использовались следующие методы научного познания: анализ, синтез, сравнение, системно-структурного анализа, дедукции, индукции.

Автор пришел к выводу, что социально-экономический кризис 1998–1999 гг. в равной степени был вызван как наличием системных проблем в украинской экономике, так и неудачной финансовой политикой украинской власти, и происходил на фоне ухудшения мировой финансовой конъюнктуры. Он оказал разрушительное воздействие на экономику Украины, вызвал уменьшение темпов роста ВВП и значительное снижение жизненного уровня населения. Автор считает, что Национальный банк Украины сыграл решающую роль в стабилизации ситуации в стране и создании условий для дальнейшего экономического роста. Это исследование представляет ценную информацию, которая поможет разработать основы будущей государственной политики и избежать повторения подобных кризисов.

Ключевые слова: история Украины, банковская система, Национальный банк Украины, коммерческие банки, кризис.

* * *

УДК 338.43.02(477)“1991–2013”

Усенко Н. М.

аспірантка, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), Natalka_usenko@ukr.net

Трудяща молодь села

У ПРИВАТНОМУ СІЛЬСЬКОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ: ПОВСЯКДЕННИЙ ВИМІР (1990–2000-і РОКИ)

На основі архівних, статистичних матеріалів, аналітичних напрацювань попередників розглянуто місце і роль трудячої молоді села у приватному сільському підприємстві. Наукова література, яка включає проблему сільської молоді, лише частково розглядає проблеми повсякденного життя сільської молоді, а також її участі у різних формах трудової діяльності. Важливість окресленої проблеми зумовлюється, перш за все, необхідністю мати чітке уявлення про соціально-економічні реалії в українському селі протягом 1990–2000-х років. З'ясовано, що в Україні склалися передумови для розвитку молодіжного підприємництва. Вони включали різного роду заходи організаційного, матеріально-фінансового характеру і були направлені на розвиток молодіжної приватної ініціативи. Враховувався фактор інституційності та перспективності у розвитку повсякденного життя сільської трудячої молоді. Значна увага приділена з'ясуванню причин стримування відкриття власної справи.

Ключові слова: сільська трудяща молодь, українське село, підприємство, повсякдення, зелений туризм, влада, бізнес.

Повсякденне життя сільської трудячої молоді у вітчизняній історіографії лише набувало популярності. Методико теоретичним аспектом цієї теми присвячено ряд ґрунтовних досліджень О. Удода, О. Коляструк. Окремі аспекти повсякдення соціальних груп села розглядалися істориками-аграрниками, які досліджували увесь комплекс суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку українського села. Передусім це роботи – М. Ігнатенко, С. Падалки, С. Коломійця, С. Живори, І. Романюка, О. Кропивко, Т. Мельничук, Т. Совецької, О. Каденюка. Побутовий вимір повсякдення села досліджували економісти-аграрники – І. Прокопа, Л. Шепотько, Л. Якубою, П. Гайдуцьким. Проблеми життєвих цінностей молоді села широко розглядалися у працях соціологів: М. Підлісного, В. Шубіна, В. Чигрина тощо. Водночас, проаналізований масив літератури засвідчує відсутність